

PRÄST I KAPPSÄCK

Sveriges Riksradios allmänna redaktion sände i P 1 den 29 februari och 2 mars 1984 två program om "Präst i kappsäck med hela världen som församling". I det första intervjuades Bror Jonzon, och i det senare medverkade också Brors hustru Gerd f Strömbäck.

Denna skrift bygger på de båda radioprogrammen. Framställningen har utvidgats med bildmaterial, persondata och kompletterande uppgifter.

©
Redigering
Layout
Teckningar
och omslag
Foto

1984 Bror och Gerd Jonzon
E F Richard Cedergren
Jean-Marc Duckert

Einar Engebretsen
s 4 Kristina Nelson, s 7 New World News, London, s 17 Caux Photos, s 20 Peter Sisam, s 23 Keld Jörgensen, s 27 Lars Rengfelt, s 30 Mackinnac Photos

Tryck
ISBN 91 85400 10 6

Bokförlaget Pro Veritate, Uppsala 1984

PRÄST I KAPPSÄCK

med hela världen som församling

Bror Jonzon

PRO VERITATE
IDÉ OCH KULTUR
I SAMPRODUKTION

Bror & Cerd Jonzon

hemifrån

Intervjuaren:

Bror, du har tillbringat en stor del av ditt liv på resande fot. När blev du vigd till präst?

Bror Jonzon:

Det var 1947. Prästvigningen skedde i Luleå domkyrka.

—Men sen kom din församling att omfatta hela världen?

Ja, det kan man kanske säga. Jag tjänstgjorde en kort tid som präst i Luleå stift som är mitt hemstift. Men mycket snart bar det i väg utomlands.

—Din pappa, Bengt Jonzon, var ju biskop i Luleå?

Ja, han var biskop i Luleå stift i nitton år, från 1938—1956.

—Vad fick du med dig hemifrån?

Min far var en stor och fascinerande, ibland dominerande, personlighet. Vi hade många gemensamma intressen. Bland dem var sången och musiken och fjällen och naturen. Han älskade fjällvärlden och dess människor. Vi var ute på långa vandringar med honom, ibland hela familjen, när han på ämbetets vägnar skulle besöka samer, nybyggare och skogsarbetare.

Jämfört med nuförtiden var vi väldigt primitivt utrustade när vi strövade runt Sarek på 1930- och 40-talen med 25-30 kilos ryggsäckar. Det fanns inga ordentliga myggmedel och det hände någon gång att vi blev hänvisade till att fiska och plocka bär när maten tog slut.

Men vi hade kolossalt roligt, och vi träffade de mest underbara människor: samer, nybyggare, skogsarbetare, präster, jägmästare, lärare. Nästan varenda en var en

människa som man aldrig glömmert!

Pappa hade en sådan där naturlig människokärlek. Kom en människa i hans väg fick allt annat vika. För att få tid med människor tog han till nätterna. Nätterna blev dagar och ändå använde han dagen till dag. Ibland gick det ju inte ihop, men så var det. På domkapitlet i Luleå måste personalen ha varit förtvivlad ibland. Pappershögarna växte medan pappa satt och talade med en människa i timtal.

Pappa var inget helgon. Ibland kunde han vara envis som synden när han fått en idé i sitt huvud. Och när han berättade om något som särskilt intresserade honom, kunde han bli långgrandig och glömma bort att människorna som satt framför honom började få träsma.

Ändå kan jag inte säga att han var en sådan där fadersgestalt som man revolterade emot. Om jag tyckte annorlunda än han, gjorde jag som jag tänkte, och pappa var mycket tolerant. Hans egenheter och dominans överskyldes av hans stora människokärlek. Många av dem som han blev god vän med var människor i min ålder, alltså trettio eller fyrtio år yngre än pappa. De är fortfarande mina bästa vänner däruppe i norr.

Hälsingland

De impulser som hade inflytande på pappas liv, betydde också mycket för mig. I sin ungdom i Hälsingland kom han under inflytande av vad man skulle kunna kalla en norrlandsväckelse. Sedan var det ärkebiskop Nathan Söder-

blom, också en hälsing, som han beundrade oerhört. Han var pappas lärare under universitetstiden och senare hans stiftschef. Söderblom var ju ekumenikens föregångsman, och han öppnade världen för pappa. Han bidrog också till att väcka pappas intresse för Finland och för Paavo Ruotsalainen, en centralgestalt i den finska folkväckelsen.

Dessutom hade Söderblom något som var ovanligt för präster i början av 1900-talet: han hade stor öppenhet för arbetarrörelsen. Detta betydde mycket för pappa, särskilt under de år han tjänstgjorde i en industriförsamling i Gävle under depressionen på 1930-talet.

Det var också Söderblom som först satte pappa i kontakt med Oxfordgrupprörelsen och arbetet för andlig och moralisk upprustning. Denna idéströmning förstärkte och fullföljde mycket av det som pappa hade sett under tidigare år. Jag tänker särskilt på hans gemenskap och solidaritet med den samiska minoriteten och hans övertygelse att kyrkan på många sätt behövde gottgöra synder och försummelser i förhållande till arbetarrörelsen.

En milstolpe i pappas liv var hans besök vid världskonferensen i Caux 1946.

—Caux (franskt uttal: 'ká') låter som en bokstav!

Bror:

I Caux mötte pappa människor från många nationer, också från minoritetsfolk i andra länder, och han träffade och lärde känna personligen arbetare från många håll. Han förstod att våra svenska problem inte var unika utan hade sina motsvarigheter i många andra länder och att lösningar, som man kommit fram till i ett land, i

många fall kunde tillämpas även på andra håll.

I Caux fördjupades och konkretiserades hans medkänsla för den enskilda människan och hennes situation, för varje människas roll i att vara en omskapare av världen. Det låter kanske lite högtflygande. Riktigare är nog att säga: att varje människa såsom Guds medarbetare har en del i att skapa en ny världsordning.

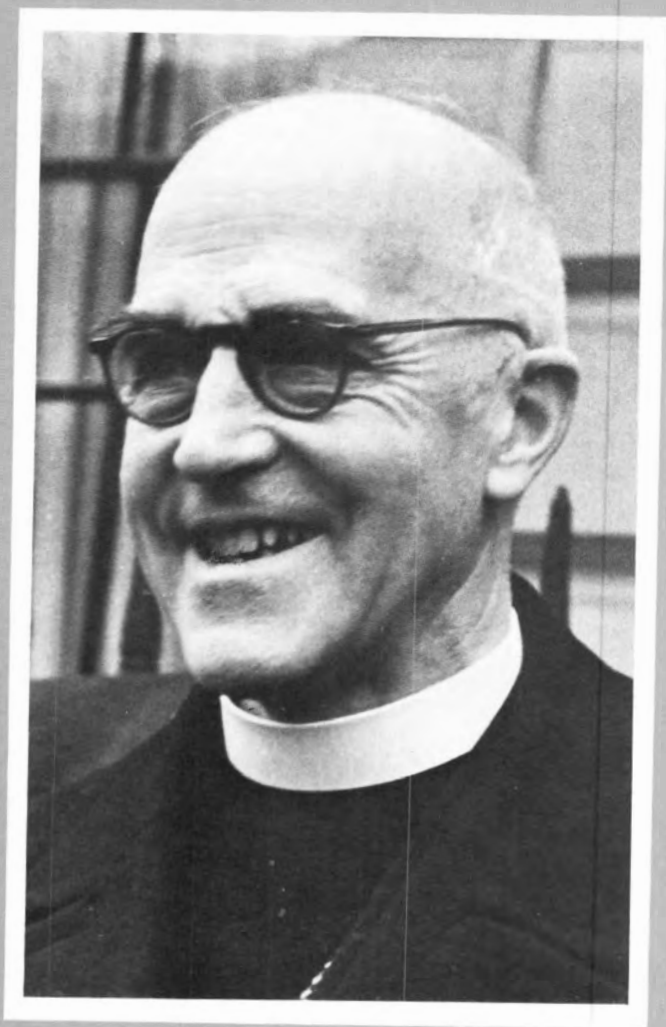
Allt det här är stora saker som också hade inflytande på mig, även om jag på flera punkter tyckte och levde olika mot min far. När mina föräldrar kom hem från Caux, såg de tio år yngre ut. Allt de berättade betydde mycket för mig.

två mödrar

Min mor Rut dog 1926, 33 år gammal, efter nio års äktenskap. Under större delen av dessa år hade pappa varit ute på resor för Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, en föregångare till våra dagars Centralråd.

Mammas död var ett fruktansvärt slag för honom, som blev kvar med tre små barn. Mina systrar var 7 och 2 år och jag var 5. Pappa sörjde så djupt att jag aldrig kände mig riktigt fri att tala om mamma och fråga honom om henne. Jag hade fått för mig att det bara skulle orsaka honom mera smärta och sorg. Vi barn blev omhändertagna av Brita Hermelin från Thorsvi gård vid Mälaren, en av de finaste, kärleksfullaste och mest osjälviska människor jag känt.

Men allteftersom åren gick och de få minnen jag hade av mamma

Biskop Bengt Jonzon

förbleknade började en övertygelse att formas inom mig, först omedvetet och sedan mera medvetet: jag ville inte riskera att själv drabbas av samma sorg som pappa. Därför skulle jag aldrig fästa mig så djupt och varaktigt vid en annan människa. Hon kunde ju dö! Men en sådan livsinställning kan leda till känslökyla och distans till andra.

Det fick min styvmor Eva känna på när pappa efter att ha varit änkling i 13 år, till allas förvåning blev förälskad och gifte om sig. Det var just när jag skulle lämna hemmet för att börja universitetsstudier och militärtjänst. Eva var en god och rätlinjig kvinna. Men mina relationer till henne skulle kunna beskrivas med några fraser som kungen på den tiden brukade använda i sitt trontal: — vi är "alliansfria" och "Sveriges förhållande till främmande makter är gott". Alltså inga gräl, bara alliansfri och vänskaplig distans.

Till slut exploderade Eva i ett brev, som jag fick i Ruhr i början av 1950-talet. Hon påtalade hur jag gång på gång avvisat henne när hon försökt hjälpa mig eller göra något för mig, också de enklaste ting som att stoppa mina strumpor eller ge mig matsäck när jag skulle ut på en resa. Inget brev har skakat mig så mycket som detta. Hennes ärlighet avslöjade hur jag skadat henne och säkert också andra med min kalla och oåtkomliga livsinställning.

Fakta i Evas brev var oemotsärliga. Jag skrev och bad henne om förlåtelse för hur jag sårat henne. Men det är en sak att försöka ställa tillrätta vad som är fel, en helt annan sak att ersätta kall neutralitet med varm kärlek.

Jag kände till det mesta som Bi-

beln har att säga om kärlek, och jag hade sett glödande hat förvandlas till kärlek runt omkring mig. Jag hade också själv varit föremål för mycken kärlek. Men ändå: kärlek kan inte imiteras. Kärlek drabbar en, ibland när man minst väntar det. Det hände flera år senare, hösten 1956 då jag befann mig i Schweiz, inte långt efter ett besök i Egypten och Iran. Det var Suezkrisens och Ungerninvasionens mörka höst.

Jag delade rum med en egyptier, en muslim. Vi hade mycken tid för stillhet och bön. Guds självutgivande kärlek i Kristus blev någonting som angick mig personligen. Jag kan inte förklara det. Det bara hände. Kanske gemenskapen med min egyptiske vän som led med sitt land hade något med saken att göra. När kärleken vaknade, vaknade också sorgen över min egen mor. Efter trettio långa år började jag sörja henne.

När jag efter några veckor kom hem till Sverige, ville jag ta vara på första tillfälle att prata med Eva om vad som hänt. Men hon förekom mig. Något hade hänt också med henne. Hon sa att hennes omsorg om mig och mina syskon hade varit kravfylld. Hon hade väntat sig gensvar och tack för sin vänlighet mot oss. När sådant uteblev, hade hon blivit besviken och ibland bitter. — Men det är ingen riktig kärlek, sa hon. Kärlek är att ge utan att kräva något tillbaka. — Bitterheten hade runnit av henne. Hon var totalt annorlunda och det intrycket bara förstärktes under den tid som gick fram till hennes död några få månader senare.

Kvällen efter det samtalet kunde jag inte sova. Jag satte mig upp i sängen och tog fram min anteck-

ningsbok. Plötsligt hörde jag ett namn. Som en gång tidigare, på ta- get i Tyskland, trodde jag nästan att någon i rummet talade till mig. Men jag var ensam. Jag skrev ned det. Det var namnet på en flicka som sju år senare blev min maka. Jag kände henne, men konstigt nog hade jag aldrig ägnat henne många tankar, allra minst giftas- tankar. Men nu drabbades jag oväntat och explosionsartat av den stora kärleken till denna flicka som senare blev min livskamrat. Men det är, som H C Andersen sä- ger, en annan historia.

Men nu tillbaka till Uppsala på 1940-talet.

— Du studerade till präst under den här tiden?

Bror:

Jag studerade i Uppsala. Min teologi stämde på det hela taget

överens med pappas men inte mitt levnadssätt. Han älskade naturen och den friska luften, och han lev- de puritanskt. Jag älskade också naturen, men inte var mitt lev- nadssätt i Uppsala puritanskt!

Min far inspirerade mig att besö- ka Caux några månader innan jag skulle prästvigas. Strax efter kriget fick jag ett stipendium för att stu- dera kyrkohistoria i Ungern. Pappa föreslog mig att besöka Caux på vägen dit. Jag tyckte det skulle va- ra skönt att få gå i alperna, så jag blev kvar i Caux mycket längre än jag tänkt, också därför att ryssarna inte beviljade visum till Ungern förrän det var för sent. På sätt och vis gjorde ryssarna mig en tjänst, för jag upptäckte människor i Caux, som kom t o m alperna att förblekna. Här mötte jag *världen*, och det var en oerhörd upplevelse för den som under hela kriget levt isolerad i Sverige. Det som på sikt betydde mest för mig var att möta tyskarna. Delvis berodde det på att jag förstod deras språk. På den tiden var ju tyska teologispråket framför andra. Jag greps av det som de hade att berätta om Tysk- land under kriget. Flera av dem var motståndskämpar. Det var ju sådana som först fick tillåtelse att resa ut från Tyskland efter krigs- slutet.

“...jag ställdes inför ett val.”

ett val

De första tyskarna kom till Caux 1946. Det var nog den första konferens av den här sorten där tyskar accepterades som likvärdiga medlemmar i en nationernas gemenskap. Det var väldigt revolutionärt. Man måste ju tänka på allt vad Tyskland och Hitler ställt till med i världen, på alla som lidit de mest fruktansvärda saker. Här mötte jag tyskarna som människor, och det gjorde ett djupt intryck på mig.

Upplevelserna i Caux betydde att jag ställdes inför ett val.

Redan på tåget från Caux började konturerna av detta val skymta. Vissa erfarenheter i Caux gjorde att jag hade börjat ifrågasätta somliga sidor av mitt levnadssätt. Som skydd mot sådana frågor hämtade jag styrka på en bar i Montreux, varefter jag satte mig på tåget genom Tyskland. Det var på natten och jag kunde inte sova där jag satt i en fullpackad järnvägsvagn. Vid varje station omgavs man av Tysklands ruiner. Plötsligt var det som om någon — eller var det ruinerna? — talade till mig:

”Hur mycket du än försöker att skaka av dig erfarenheterna i Caux, kommer ditt liv att bli anorlunda än du tänkt dig.” Jag vände mig om. Det var ingen människa som talade. Runt omkring mig satt medmänniskorna och sov.

Genom en sådan tågupplevelse och genom mina egna funderingar började valet formuleras ungefär så här: antingen skall jag ha en prästtjänst i Sverige, kanske i förening med en akademisk karriär, eller också skall jag bli det som man kunde kalla ”präst i kappsäck”; alltså att jag skulle leva oavlönad,

utan någon karriär i vanlig mening, oftast på resande fot och huvudsakligen i sammanhang med strävandena för andlig och moralisk upprustning. Det kunde betyda att leva utan eget hem, beredd att ta in där mat och husrum erbjuds, och ge mig iväg när det inte längre erbjuds.

Det här var ett svårt val, delvis därför att jag av naturen har så fruktansvärt svårt att besluta mig. Jag drar ut på beslut i det oändliga, ända tills ett avgörande är absolut nödvändigt.

Jag ville ju faktiskt tjäna Gud. Jag älskade min egen kyrka, den svenska kyrkan, både i nöd och lust, höll jag på att säga. Jag trodde och jag tror fortfarande att man kan tjäna Gud precis lika bra här hemma i en tjänst i vår kyrka, som man kan göra på resande fot ute i världen.

En dag på ”Uppsalapendeln” sammanfattades alltsammans. Dvs jag hade mina studier och mitt arbete i Uppsala så jag behövde inte pendla till Stockholm. Men jag skulle till Stockholm på ett teologiskt sammanträde. Jag satt där på tåget och visste att om några dagar måste jag besluta hur jag skulle ha det med mitt liv. Då tänkte jag att jag skulle väl göra det som jag lärt mig i Caux. Där hade man sagt att man skall meditera, vara stilla inför Gud, när man skall besluta någonting.

Så satt jag där och försökte vara stilla. Men jag kunde inte få en klar tanke i huvudet.

— Det var på tåget det här?

Ja, på tåget. Men så tittade jag upp. Långt borta i vagnen fick jag se en man som jag kände igen. Det var en gammal professor som jag en gång hade tenterat för. Annars kände jag honom egentligen

inte. Han hette K.B. Westman och var en stor och framstående man.

En klar tanke for genom mitt huvud: jag skulle gå fram till honom, berätta om min valsituation och be honom om hans förböner.

Det är inte sånt som man gör i Uppsala, i varje fall gjorde man det inte på den tiden, att man går fram till professorer som man knappast känner och ber om deras förböner! Jag tittade på honom igen och upptäckte till min lättnad att han sov. Jag tänkte: Inte kan väl Gud allsmäktig mena att jag skall väcka honom?

Jag lugnade ner mig. Men strax före Stockholm vaknade han. Jag vacklade fram till honom, presenterade mig och stammade fram mitt ärende. Han såg förvånad och lite besvärad ut och mumlade: "Hm, hm, ja, ja, kandidaten. Det skall jag tänka på." Lättad hoppade jag av tåget och gick till det teologiska sammanträdet.

Där diskuterades länge och intensivt någon säkert viktig inomkyrklig fråga. Till slut avbröts diskussionen av en man som inte hade sagt så mycket. Det var biskop Arvid Runestam. Han sa ungefär så här: — Ja vi kan diskutera hela kvällen och det kan ha sin nytta. Men Tyskland ligger i ruiner. Inte bara husen och fabriker, utan också människorna och deras hopp. Men vid konferensen i Caux har jag träffat tyskar som har ett hopp. De har formulerat det i en liten handbok som heter "Es muss alles anders werden" — allting måste bli annorlunda. Nu vill man sprida den i miljonupplaga över hela Tyskland, öst och väst. Men — och det stora MEN är: de har inget papper i Tyskland. Vi har papper i Sverige. Min uppgift är att inspirera svenska företag att ge

papper. Det är jag på god väg med. Jag tycker att många fler svenskar borde satsa på denna sorts andliga återuppbyggnad av Tyskland på kristen, social och demokratisk grund.

Biskop Runestams ord slog verkligen ned i mig. Jag hade träffat en del av de tyskar han talade om. Jag hade rest genom Tyskland. Jag hade sett ruinerna med egna ögon. På återresan till Uppsala på kvällen ringde Runestams ord i mina öron.

När jag steg av tåget i Uppsala kom en man fram till mig med ivriga steg. Det var professor Westman. Han sa: "Kandidaten. Jag har tänkt på kandidaten hela dan. Jag tror att ni skall resa."

Nu var det jag som hummade: "Jaha, jaha, tack så mycket." Men jag förstod att här var en man

Biskop Arvid Runestam

Es muss
alles
anders
werden

med eld och övertygelse, en människa som verkligen tagit allvarligt på min fråga.

Mötet med K.B. Westman och med Arvid Runestam den där händelserika dagen hade en stor andel i mitt beslut att dra ut i världen.

Ruhr

—Var hamnade du?

I Ruhrområdet, Tysklands industriella hjärta. Bakgrunden var att ministerpresidenten i den delen av landet, Karl Arnold, och arbetsministern, August Halbfell, hade deltagit i Caux-konferensen. Där hade de sett ett industriskådespel *The Forgotten Factor* — Den glömda faktorn. Det hade skrivits av en engelsk författare, Alan Thornhill, mot bakgrunden av erfarenheter i Englands och Amerikas industrier. Halbfell, som kunde engelska, började översätta pjäsen. Med sin socialdemokratiska bakgrund var han väl insatt i den tyska fackföreningsrörelsen och den industriella situationen i Ruhr. Halbfell sa: Det här skådespelet borde vi ha i Tyskland. Arnold, Halbfell och andra inbjöd en tysk trupp att komma till Ruhrområdet och ge en tysk version av pjäsen.

De var övertygade om att samtidigt som man byggde upp i Tyskland, behövde man också bygga relationerna till Tysklands forna fiender, i första hand till Frankrike, Beneluxländerna, England och de nordiska länderna. Därför bjöd de också in folk från utlandet. Så vi kom från många länder. En av de första som kom var en ung tjeckisk jude som förlorat sitt ena ben

i kriget. En annan var generalsekretären för Frankrikes socialistiska kvinnoförbund. Irène Laure. Hon var en av ledarna för motståndsrörelsen i södra Frankrike. Hennes son hade torterats av Gestapo och hon hade hatat tyskarna. Men någonting hade hänt med henne i Caux som gjorde att hon ville bygga upp ett nytt Europa med tyskarna i stället för emot dem. Där fanns en dansk ingenjör, studenter och motståndsmän från Norge, gruvarbetare från England, en elektriker från Frankrike som förlorat 20 anhöriga i nazisternas gasugnar, och en industriledare från Kanada som varit i dåvarande Petersburg vid tiden när den ryska revolutionen bröt ut.

brobygge

Några svenskar var också med: Per Olsson, lärare och vissångare från Skåne, Kjell Nahnfeldt, en musikalisk och glad frisör från Värmland, Hela Engberg, affärskvinna från Stockholm. Samt jag själv. Jag var mest iakttagare under de första veckorna. Det var en okänd, fantastisk värld jag kom in i. Jag fick se under av försoning, särskilt mellan Tyskland och Frankrike. Det var ett brobygge över Rhen. En ström av fransmän kom till Tyskland, och så småningom fick tyskarna också tillstånd att resa till Frankrike.

Nu för tiden har vi kanske svårt att förstå hur revolutionärt det var att fransmän och tyskar försonades. Vi glömmer lätt att mellan 1870 och 1945 hade de utkämpat världshistoriens tre blodigaste krig.

Jag fick också se hur tyskar kun-

de enas. Det var en svår situation i Ruhr. Å ena sidan hade vi de s k Ruhrbaronerna, alltså industriledarna. Många av dem hade samarbetat med Hitler. Men de var de enda som visste hur man skulle sköta gruvorna och stålverken, så de som inte dömts som krigsförbrytare fick göra så gott de kunde. Å andra sidan fanns den fackliga rörelsen. Många av dess ledare hade lidit fruktansvärt under Hitler. Dessutom hade de varit splittrade i kommunistiska, socialdemokratiska och kristna fackföreningar. Nu försökte de att enas i en enda landsorganisation, s k "Einheitsgewerkschaft", som skulle förhandla med "Ruhrbaronerna". Att detta i stor utsträckning lyckades berodde till stor del på framsynta män som Hans Böckler, den första ordföranden i Tyska LO efter kriget, gruvarbetarnas ordförande August Schmidt och dr Heinrich Kost, ordförande för tyska kolstyrelsen i Essen. Men bakom dem — och i vissa fall *framför dem* — stod tusentals vanliga arbetare, ingenjörer och direktörer för gruvor och stålverk.

marxister

— Vad blev din uppgift i denna situation?

Jag blev översättare. Det var min huvuduppgift, särskilt i början. Jag använde min knaggliga, skriftspråksteologiska tyska och lärde mig en relativt flytande engelska samt nog med köksfranska för att hjälpligt kunna översätta. Min teologtyska kombinerades med gruvarbetarslang och kryddades med marxistiska termer. Det

berodde på att många av dem som vi hade att göra med var övertygade marxister. Jag satt i långa diskussioner i ölkaféer, hem och sammanträdesrum. Ibland skulle jag översätta djupt nere i trånga gruvgångar mellan tyskar och skotska eller walesiska gruvarbetare med en härlig men ganska oförståelig dialekt. Tekniska gruvtermer kunde jag inte, varken på svenska, tyska eller engelska. Men det behövdes inte heller. Engelsmännen tittade bara på de tyska maskinerna och sa: du behöver inte översätta, vi vet i alla fall vad det är.

Ofta kände jag mig fruktansvärt bortkommen och hade det ibland väldigt svårt. Jag kunde se att mina tyska och utländska kamrater, särskilt arbetarna, hade en viktig uppgift. Men jag — vad hade jag där att göra? En nykläckt präst från ett neutralt land som inte varit med om kriget. Därtill kom att de samtal som jag skulle översätta ofta handlade om hur kyrkan svikit, hur man försökt med kristendomen i tvåtusen år. Resultatet hade bara blivit kolonialism, imperialism, kapitalism och två världskrig. Allt det där skulle jag sitta och översätta. Jag kände mig ibland förtvivlad och ville helst gömma min prästerliga identitet.

— Hur levde du och var bodde du?

Ibland i s k Lehrlingsheim, alltså bostäder för lärlingar i baracker, ibland i hem. Det första Ruhrhem jag bodde i var hos en ingenjör i Essen. Jag sov på en soffa i köket. Den var kort, och jag är lång. Men soffan stod vid spisen. Jag upptäckte att om man fällde ner ugnsluckan så kunde man lägga fötterna på den. Då kom också lite värme ur spisen som var kvar efter matlagningen. På det viset

kunde man sova ganska bra. Längre fram, när jag lärt mig litet mer om situationen i Ruhr, bodde jag flera veckor hos en gruvarbetarfamilj, Paul och Lina Kurowski i Moers. Paul var en otroligt intressant man. Det var under tiden hos honom som jag började tänka om. Jag hade trott att min största svaghet var att jag var teolog från ett neutralt land. Men nu upptäckte jag att det som jag trodde var en svaghet i själva verket kunde vara en tillgång.

Paul var gruvarbetare. Han hade silikos och hade blivit förflyttad till de kemiska verken som hörde samman med gruvan Rheinpreussen i Moers. Heinrich Kost, ordföranden för kolstyrelsen i Ruhr, var för också generaldirektör för Rheinpreussen-gruvorna. Paul var Betriebsrat, förtroendeman. Han var också ansvarig i kommunistiska partiet (KPD) för skolning och utbildning i ett visst distrikt i Ruhrområdet. Han var tränad i Östtyskland, det som senare blev DDR. Han var en tänkare, logisk och skarp. Om jag någon gång försökte antyda att kyrkan i alla fall utträttat någonting värdefullt, kunde han med några rappa, dräpande repliker göra slut på mig.

Jag fick stor hjälp av två norska vänner, Jens J Wilhelmsen och Leif Hovelsen, som båda varit verksamma i norska motståndsrörelsen. Leif hade blivit dödsdömd och satt flera år i koncentrationslägret Grini. De hade mera erfarenhet än jag av hur man umgås med sådana män som Kurowski, och de hade blivit goda vänner med honom och många av hans kamrater. Deras erfarenhet var att de kom mycket längre om de i stället för att argumentera berättade om hur de svikit sina kristna ideal och fått

ändra sig för att försöka motsvara dem.

Jag försökte följa deras råd och berättade för Paul om hur jag fuskat i min akademiska tentamen, särskilt när det gällde Gamla testamentet. Han blev väldigt förvånad, inte över att en teolog kunde fuska, utan över att han var ärlig om det. Det gällde profeten Amos. Hebreiska var — och är — inte min starka sida. Vid tentamen lyckades jag kringgå svårigheterna. Jag sa att jag läst Amos, men det var en sanning med modifikation. Men jag klarade mig undan frågor på Amos och fick ett hyggligt betyg. Senare, i Caux, började jag tänka: det här är ju alldeles fel. Jag måste tala om för professorn att jag fuskat, och jag måste börja läsa hebreiska igen. Det var påkostande på många sätt, framför allt för min stolthet. Men det var lösgiskt.

”därför blev jag ateist”

Jag berättade också om hur jag baktalat en vän och kollega som klarade av sina studier bättre och snabbare än jag, därför att jag använde min tid i Uppsala på så många andra aktiviteter än teologistudier. Min kollega var oväntat generös och förlåtande när jag talade om vad jag gjort.

Resultatet av allt detta var oväntat. Paul började berätta om sig själv. Hans far var sjöman. Han hade försvunnit till sjöss. Så stod modern ensam med barnen, som var små. Hon flyttade från stad till stad för att få arbete. Med skolgången gick det som det gick. Paul hade sällan en vrå för sig själv där

han kunde läsa läxor. Men kristendoms läraren krävde att han skulle lära sig psalmverser utantill. Varje gång han stakade sig blev det smörj. Paul sa med stor bitterhet i rösten: "Det är därför som jag har förnekat Gud och allt som har med religion att göra. Det var därför som jag blev ateist."

Så sa han: "Du och dina vänner är de första kristna jag mött som inte alltid har rätt. Ni vågar säga att ni har fel, och jag är intresserad av att få veta varför."

Vi kom in på långa diskussioner, i vilka naturligtvis också Jens och Leif deltog. Likaså en Oxfordstudent, Geoffrey Daukes, vars far varit guvernör i en indisk provins. Geoffrey hade fått en elefant i doggåva. Men han hade lämnat pengar och karriär för att samarbeta med sådana som Paul och hans kamrater och med oss från Norden.

Den utveckling som nu följde tog ganska lång tid. Ibland gick det veckor mellan våra sammanträffanden med Paul. Han och jag hade en del gemensamma äventyr, en gång under en resa till Berlin som på den tiden var en stad utan mur. Vi bodde i ett flyktingläger för skogsarbetare som arbetade i en park.

kyrklig vigsel?

En dag sa Paul: "Hör du, min dotter skall gifta sig." Ja, det visste jag, jag kände henne och hennes fästman ganska bra. — "Hon vill att du skall viga dem kyrkligt, och det tycker jag kunde vara bra."

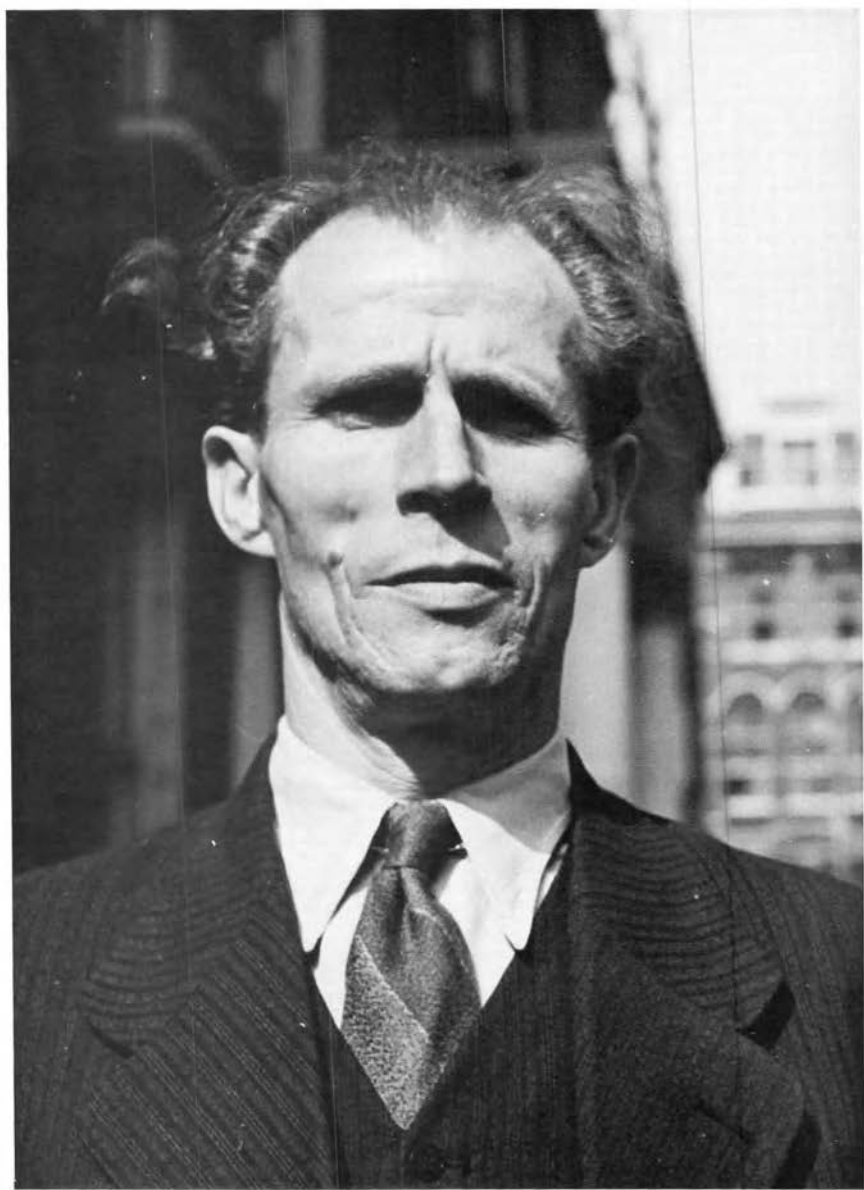
Jag blev väldigt förvånad, men jag tog kontakt med prästen i Mo-

ers. Han blev förfärad: — "Kurowskis? Men de är ju ateister!" "Jo, jag vet det," sa jag, "men Paul vill att dottern skall ha kyrklig vigsel." — "Ja, om du tror att det kan tjäna någonting till, skall jag inte sätta mig emot det."

Det blev ett väldigt festligt och ovanligt bröllop. Paul och flera av hans kollegor kom dit. Det var högtidligt och på samma gång okonventionellt. Ganska snart blev det också dop, både av Pauls barnbarn och av barnbarnen till en av hans närmaste partikollegor. Några år senare dog Pauls fru, Lina, i cancer. Från början var hon katolik. Men hon hade ställt upp vid sin mans sida i vått och torrt, och hon hade slitit ont under hitlertiden när Paul förklarades som samhällsfientlig och inte fick arbeta i gruvan. Ibland hade Lina och Paul skaffat mat genom att plocka den potatis som blev kvar på fälten efter potatisskörden.

Jag lärde mig oerhört mycket av Paul, och jag lär mig fortfarande. Ty Paul lever än, 83 år gammal. Vi besökte honom i höstas i Rheinhäusen nära Rhen, där han bor med sin nuvarande hustru, en underbar kvinna. Paul plågas av sili-kosen och andra sjukdomar, men hans huvud är kristallklart. För honom blev den "okyrkliga" gudstro som han fann, särskilt i samband med Linas sjukdom och död, och de moraliska normer som han försökte inrätta sitt liv efter en naturlig del i hans strävan efter ett klasslöst samhälle, där ingen utnyttjar den andre. Han såg detta samhälle börja födas på många håll i världen, i kontakterna med fransmännen och folk från andra nationer.

Visst fick han mothugg, svårt mothugg, både från trångsynta klerikaler och från sina egna parti-

Paul Kurowski

kamrater — det tyckte han var svårast — och från vissa företagare. Men han brukade säga — det var ett citat från Marx, eller var det Lenin? — "Des Leben ist ein Kampf, das Leben eines Revolutionärs ist ein mörderischer Kampf" — livet är en kamp, en revolutionärs liv är en mördande kamp. "Men det är också en kamp mot det onda i en själv", tillfogade Paul.

Paul Kurowski är en av många från arbetarklassen som har varit med om att bygga upp Tyskland från ruinerna, att ena arbetarna och att försona landet med de forna arvföräldrarna.

Någonting som vi nu kanske har svårt att förstå är hur otroligt stort det var på den tiden. Nu tar vi för givet att Tyskland och Frankrike tillsammans är med i Europeiska Gemenskapen.

Paul och hans kollegor var också marxistiska nytänkare. Paul brukade säga: "Marxismens filosofi bygger på klassisk tysk filosofi. Men denna förbiser det viktiga faktum att människor kan förändras." Han själv, hans kamrater och vissa företagare är levande exempel på att en sådan förändring är möjlig.

Paul skrev dikter. Egentligen är de oöversättliga, och även en tysk har nog inte så lätt att förstå dem alla. Men jag har försökt översätta dem, därför att de ger så mycket av det inre.

En dikt skrev han 1956, året då Suezkriget ödelade mycket av det han hoppats på för Mellersta Östern, som han besökt och lärt känna. Året då ryska tanks rullade in i Budapest på befallning av hans ryska partikamrater. Det var en oerhörd besvikelse. Han gav uttryck åt sin förtvivlan och sin tro i en dikt som han kallar

Es blutet das Herz

Es blutet das Herz
vom Weltenschmerz —
und Vergeltung! schreist du.
Tyrannen, Despoten, so sterbet,
so hat die Welt ihre Ruh.
Es bricht die Empörung sich Bahn
und Vergeltung Zahn um Zahn.
Sterbet, Despoten und Henker,
sterbet tausendmal!
Es röcheln und zucken die Körper
in Qual,
es jubelt des Satans Gebräue.

Wie wurde gequält die Kreatur
durch Hass zu allen Zeiten!
Wo ist das Recht, die Wahrheit
der Zeiten?

Ans Kreuz genagelt in Folter und
Pein
ein R e v o l u t i o n ä r.
Kann ich so sein?
Und in seinem grössten Schmerz
öffnet das Herz
sich den Feinden:
Vergib, o Herr, was sie tun!

Diese Grösse hat ewig den Ruhm,
immer und jetzt — in ewigen Zei-
ten.

Es glauben an Ihn die Millionen —
doch Glauben ist Kraft,
wenn das geschieht,
was er gelebt und erduldet.

Wie bin ich — o Mensch — so
verschuldet.

(Meerbeck-Moers, den 6. November
1956)

Hjärtat blöder

Du blöder, mitt hjärta.
All världens smärta
och hämnden inom mig ropar:
Dö, tyranner, despoter
så att världen får fred.
Harmen och hämnden sliter alla
band
Vedergällning, tand för tand!
Dö, despoter och bödlar,
dö, tusen gånger om!
I dödsryckningar vrider sig krop-
parna
och djävulen jublar över sin sa-
tansbrygd.

Hur skapelsen plågats av hatet i
alla tider —
Var är rätten? Var är sanningen?

Fastspikad vid korset, torterad och
pinad
en r e v o l u t i o n ä r.
Kan jag bli en sådan?

Och mitt i den värsta smärtan
öppnar sig hans hjärta för fiender-
na:
Herre, förlåt dem!

Hans storhet är evig,
på honom tror miljonerna —
Men tro är kraft
när det sker
som han levde och led för.

Så är jag — en mänska —
ock skyldig.

kamerabärare

— Ja, Bror, förra gången berättade
du om ditt arbete i Ruhr i Europa.
Sen reste du till Amerika och var
där en tid?

Ruhrområdet var mitt hem un-

der flera år. Dit kom jag alltid till-
baka från expeditioner till andra
delar av Tyskland eller utlandet,
ibland tillsammans med Paul och
andra tyska vänner.

Men under en period på 50-talet
vistades jag i USA. Det hängde
delvis samman med mina föräld-
rars och min egen vänskap med
Rickard Tegström, filmfotograf
från Teg nära Umeå, och hans fru
Signe. Våra vägar hade korsats i
Lappland, där Rickard, under någ-
ra år anställd av Walt Disney, fil-
made samerna och deras liv. Han
blev god vän med många samer
och lärde känna deras situation in-
ifrån. Detta ledde till att han blev
intresserad av minoriteter och
kampen för mänskliga rättigheter
också på andra håll i världen. Där-
för ställde han upp då han blev in-
bjuden att sköta kameran när Mu-
riell Smith, den svarta amerikanska
sångerskan, skulle spela huvudrol-
len i filmen *The Crowning
Experience* — Livets höjd-
punkt — en dokumentärberättelse
om hur Mary McLeod Bethune,
dotter till slavar, blev rådgivare till
två av USA:s presidenter och före-
gångare i kampen för de svartas
utbildning och jämställdhet. Jag
blev översättare, kamerabärare
och mångsysslare vid Rickards si-
da och lärde känna Amerika in-
ifrån.

En tid bodde jag omväxlande i
två världar, hos Lacey Berry och
Ted Guething i Detroit. Lacey
hem låg i centrala Detroit's neger-
kvarter, och han var sekreterare i
bilarbetarnas fackförenings lokal-
avdelning nummer 835. Ted var fö-
retagare och bodde i ett stort hus i
den fashionabla förstaden Bir-
mingham.

Jag lärde också känna Palo Alto
i Kalifornien som egentligen var
två städer. På ena sidan järnvägen

Rickard Tegström vid filmningen av The Crowning Experience 1957

låg en prydlig vit villastad kring det berömda universitetet. På andra sidan bodde de svarta. Bland dem hämtade Rickard elever för en skolscen i *The Crowning Experience*.

från Uppsala till Delhi

—Men du var väl hemma i Sverige ibland?

Bror: Jo, under kortare perioder. Det viktigaste var en blixervisit under en februarivecka 1963. Men det var kanske den viktigaste veckan i mitt liv. Den veckan tillbringades här i Uppsala, för härifrån kom den flicka som jag drömt om i flera år, Gerd Strömbäck.

Gerd: Ja, det var här i Uppsala. Det var en smällkall dag i februari som vi gifte oss här i Trefaldighetskyrkan, och vi började vår gemensamma vandring.

Bror: Det blev ett slags konstant bröllopsresa genom många länder. Det första land där vi tillbringade en längre tid — tillsammans två år — och där vi verkligen lärde känna folket var Indien. Vi var inbjudna av Rajmohan Gandhi och andra som kände sig ansvariga för en andlig och moralisk upprustning i Indien. Rajmohan är sonson till Mahatma Gandhi och vill fullfölja sin farfars intentioner att ena landet och befria det från korruption och inre maktkamp. Han bad människor från Europa och andra delar av Asien komma för att hjälpa till.

—Det blev en väldig omställning för dig, det här, Gerd. Du kom från en akademisk miljö. Du var dotter till en professor, och plötsligt fick du leva ett väldigt primitivt liv. Var du inte rädd när

du svarade ja till Bror för att dela hans tillvaro som resande präst och alla strapatser och all osäkerhet som det innebar?

Gerd: Oftast är det väldigt bra att man inte vet i förväg hur det skall bli! Jag kände i mitt hjärta att det här var rätt. Själv hade jag redan ägnat mig åt den här formen av arbete under några år, därför att jag kände det som en egen personlig kallelse. Jag tror att det kanske gjorde det lättare. Jag behövde inte bli ett bihang till det som min man ville göra och skulle uträtta i världen. Därför lärde vi oss också mycket på vägen. Vi fick djupkontakt med människor på de olika ställen där vi hamnade, och vi räknar det som en stor rikedom, även om det inte var problemfritt på något sätt.

kastlösa

Bror: En av de situationer vi hamnade i kommer jag aldrig att glömma. Det var i Delhi. Jag har sett slum både i Amerika och Europa, Afrika och Asien. Men jag har aldrig sett något som liknade de kastlösa slum i Delhi.

De kastlösa kallades av Mahatma Gandhi *Harijans*, det betyder "Guds barn". När Mahatma Gandhi kom till Delhi brukade han bo hos de kastlösa. Vi fann att vi skulle bo i ett hus som låg tvärs över gatan från den stora Harijankolonin. I samma hus bodde också Rajmohan Gandhi. Han blev inbjuden att tala till de kastlösa, och han tog sina vänner med sig, bland dem också oss.

Vi gick tvärsöver gatan och kom in på ett stort område med en

massa lerhyddor, utan avlopp och utan elektricitet, med endast några få vattenpumpar, med en fruktansvärd stank och ett myller av människor. De flesta var antingen arbetslösa eller hade jobb i kloakerna, som sopare, på avskrädeshögarna eller som springpojkar på statliga eller kommunala kontor.

normer

Inför alla dessa människor skulle Rajmohan Gandhi tala. Jag var väldigt spänd på att höra vad han skulle säga. Han vädjade inte till deras bitterhet, han tyckte inte synd om dem. Inte heller uppmanade han dem att göra uppror mot sin situation — något som skulle vara helt utsiktslöst. Utan han lade fram för dem sin vision av vad Indien skulle kunna bli: ett enat land utan korruption och exploatering, där ingen människa utnyttjar den andre. Han sa att om vi skall kunna genomföra en sådan jätteuppgift är det alldeles otänkbart att göra det utan de 100 miljonerna kastlösa. Det vore orealistiskt.

— Varenda en av er som vill vara med i den uppgiften och inrätta era liv efter de normer som krävs för att förverkliga den, sade han, kom och hälsa på mig så kan vi prata om saken. Jag bor tvärs över gatan. Ni är alla välkomna när ni vill.

Ja, det här lät ju bra, men nu hände följande. Rajmohan Gandhi blev mycket snart kallad någon annanstans och vi, några indier och en eller två européer, blev kvar i det där huset. Från tidigt på morgonen till sent på kvällen kunde vi alltid vänta oss besök av de kastlösa.

Babu Lal

Den förste som kom hette Babu Lal. Han var springpojke i en skola. Han berättade om sitt liv. Han var full av hat, glödande hat mot exploateringen, mot de högkastiga, mot kolonialister, mot hinduer och kristna. Vad skulle vi säga? En av våra indiska vänner som var där sa: Låt oss vara tysta och tänka över vad han sagt.

Det blev en lång tystnad. Plötsligt började Babu Lal tala. Hans röst var helt annorlunda. Han sa: Det är fyra män som jag hatar. De vill döda mig. Och om jag ska vara ärlig, måste jag säga: jag vill döda dem! men alla fem är vi kastlösa, harijans. — Så beskrev han den långvariga fejden mellan dem, med många detaljer. — Men, sa han, jag har tänkt att jag måste försöka försonas med dem. Vi kastlösa måste enas på något sätt.

Så gick han. Några dar senare kom han tillbaka. Och då hade det faktiskt hänt. Jag minns inte alla detaljerna, men han hade träffat de fyra. Det var på en restaurang där de inte kunde slåss därför att det fanns annat folk i närheten. De hade talat igenom hela situationen, förlåtit varann och blivit eniga!

Det gick några dar, och så dök Babu Lal och en av hans vänner upp med en tredje man som var ganska välklädd, något som visade sig bero på hans yrke.

Gerd: Den här tredje mannen kunde inte tala engelska, så vi fick inte veta av honom själv vad han ville. Men Babu Lal och hans vän förklarade att det här var en professionell ficktjuv och att han nu ville börja ett nytt liv. Ja, jag tänkte genast: — Var har jag nu min

Bror och Gerd Jonzon med kastlösa i New Delhi 1968. I mitten Babu Lal

handväska? Det är väl bäst att man passar sig. Men oron försvann nästan ögonblickligen, därför att jag fylldes av så stor medkänsla med de här pojkarna. Sen frågade vi genom tolk varför ficktjuven ville börja ett nytt liv. Han svarade: Därför att Babu Lal och hans vän är de första människorna jag mött som inte behandlat mig som en fotboll. Så berättade han om sitt liv som varit ett fruktansvärt elände.

Sen var det inte mycket mer att säga. Babu Lal föreslog: Låt oss nu vara stilla och höra om den inre rösten har något att säga oss. Efter en kort stund sa ficktjuven genom sina vänner att han skulle söka ett riktigt arbete. Det var naturligtvis lösningen men om någon av oss hade sagt det, hade det uppfattats som om man ville dirigera och moralisera och säga till honom vad han skulle göra. Om några dar kom han tillbaka. Han kom flera gånger! Efter ett tag såg han inte så flott klädd ut. Men han var strålande glad, och han skulle lära sig att köra en sådan där motorrickshaw som det finns gott om i Delhi. På det skulle han tjäna en rupie om dagen, och han fick ett mål mat. Tidigare, berättade han, var det inte någon konst att tjäna femhundra rupies, ifall man gick på bussen i rätt ögonblick och vittjade de någons bakficka.

ockerräntor

Bror: Vi fick en kolossal respekt för de här människorna. Vilken mänsklig resning de hade och vilken fantasi för att ena sin koloni och ta itu med dem som utnyttjade de kastlösa genom att låna

dem pengar till ockerräntor så att de kunde köpa sig ett jobb. Sedan fick de använda resten av livet till att betala räntorna. De tog också itu med sådant som träspriten, som såldes av samvetslösa människor, med resultat att många av de kastlösa blev blinda.

Sen hände något som gör att detta inte är någon succéhistoria. När undantagstillståndet infördes på 1970-talet, rullade grävskeppor och lastbilar in och kolonin sopades bort. De kastlösa kördes ut på en öppen plats ganska långt ifrån Delhi där de fick börja om igen. Deras sammanhållning brast, och många av dem gick under. Jag vet att några av dem kämpar vidare. Men den sortens besvikelser går djupt i en, och man frågar ibland i sina mörka stunder: vad tjänar det till? Men man skall nog inte själv bedöma den saken.

— Ni har också varit i andra länder, Australien, Nya Zeeland och Afrika?

Australien

Bror: Ja, vi var 1½ år i Australien och Nya Zeeland, och vi trivdes som fisken i vattnet. Det var en spännande tid — just när dessa länder började orientera sig mera medvetet i riktning mot sina asiatiska grannar.

Vid ett tillfälle var vi inbjudna till Mount Isa långt uppe i Nordaustralien tillsammans med en grupp australier och nya-zeeländare, mest arbetare och ungdomar. Gerd och jag kände oss nästan som vi var på väg till Kiruna när vi satt i flyget och såg ner över Nordaustraliens ändlösa vidder. Terrängen är inte olik Nordka-

lottens tundra med dess halvvuxna träd. Allt som behövs för att en norrlänning skall känna sig hemma är renar i stället för kängurus, en meter snö i stället för sand, och minus 20 grader i stället för plus 40. Myggor finns det — det upptäckte vi så småningom, inte så stora och många som därhemma, men desto lömskare och aggressivare i nattmörkret.

Mount Isa

Och så plötsligt, mitt i ödemarken, får man därnere se en gruva med en modern stad runt omkring sig. Man gnuggar sig i ögonen. Nej det är inte Kiruna, utan Mount Isa, södra halvklotets största koppargruva. Precis som i Kiruna några år senare var det strejk i Mount Isa, en strejk som skakade hela Australien och åstadkom förstasidesrubriker i Sydney och Melbourne var och varannan dag. Arbetarna krävde fyra pundslönepåslag per vecka. Till sist gick arbetsgivarna med på tre pund, men då var det för sent. Arbetarna hade förlorat tålamodet, den officiella fackföreningens miste kontrollen, och Pat Mackie, en färgstark figur, hade tagit ledningen.

Vi träffade honom när han ordnade med en visning i Arbetarklubben av en film som våra australiska vänner från Sydney och Melbourne hade med sig. Den hette "Hamn i revolt" och skildrade hur två rivaliserande fackföreningar i Rios hamn som bekämpat varann med pistoler och knivar, hade enats. När de båda konkurrerande fackföreningsledarna i filmen skakar hand, hördes en kommentar från bakre bänkarna: "Pat, det är

precis som om du skulle skaka hand med Edgar Williams." (Williams var den officiella fackföreningens ordförande). Pat och hans vänner skrattade så de höll på att trilla av stolarna. "Jag har inget emot Williams", ropade Pat tillbaka. Men det var nog en sanning med modifikation. På väggen hängde nämligen följande definition på "scab", alltså strejkbrytare, och till "scabs" räknade Mackie Edgar Williams: "Judas Iskariot var bättre än en scab. När han upptäckte sitt misstag var han anständig nog att hänga sig. Det gör inte en scab."

Efter filmen blev det diskussion. Det visade sig att strejken inte bara handlade om pengar utan också var en protest mot att amerikanerna hade en stor ägarandel i Mount Isa: "Våra naturtillgångar ska komma Australien till godo och inte exporteras till Amerika", sade Pat. "Pat", svarade en av besökarna, "vi är ett rikt land som gränsar till en fattig kontinent, Asien. Det är på tiden att vi solidariskt delar våra naturtillgångar med Asien." Det var nya tankebanor för Pat och hans vänner, men somliga av dem var öppna för nytt tänkande. Någon vecka efter vårt besök blev det en obligatorisk medling i konflikten. Arbetet i gruvan började så småningom igen efter en fyra månaders konflikt som i sitt slutskede hade varit våldsam och bitter.

Nya Zeeland

I Nya Zeeland fick vi vänner för livet bland jordbrukare, ungdomar och den maoriska urbefolkningen. Det är märkvärdigt att på dessa

båda öar långt bort från närmaste grannland började man bygga en välfärdsstat före oss i Skandinavien. Och här lyckades maorierna, ett folk som var så dödsdömt att man t o m uppförde ett monument över en "döende ras", inte bara överleva utan också utveckla en levande kultur och växa till så att de numera är en procentuellt större del av befolkningen än i början av detta århundrade.

Under vårt besök fick jag ta med mig tio unga australier och nya-zeeländare på några dagars skidåkning — i juli! — på vulkanen Mount Ruhapeho på nordön. Många av dem hade aldrig stått på skidor och ett par hade aldrig sett snö på nära håll, så ni kan tänka er vilka volter det blev på den branta och isiga vulkanen. Lyckligtvis kom vi ner utan benbrott!

Zimbabwe

Afrika känner jag bara från kortare besök i Kenya, Egypten och Nigeria. Men en vän från Zimbabwe, ett land som jag aldrig besökt, är kanske den som gjort det djupaste intrycket på mig av alla afrikaner jag lärt känna. Honom träffade jag i Europa. Det hängde samman med att jag var ansvarig för vissa gudstjänster i kapellet i Caux. När besökande präster kom till konferenserna för andlig och moralisk upprustning i Caux, brukade jag be dem komma och predika i kapellet.

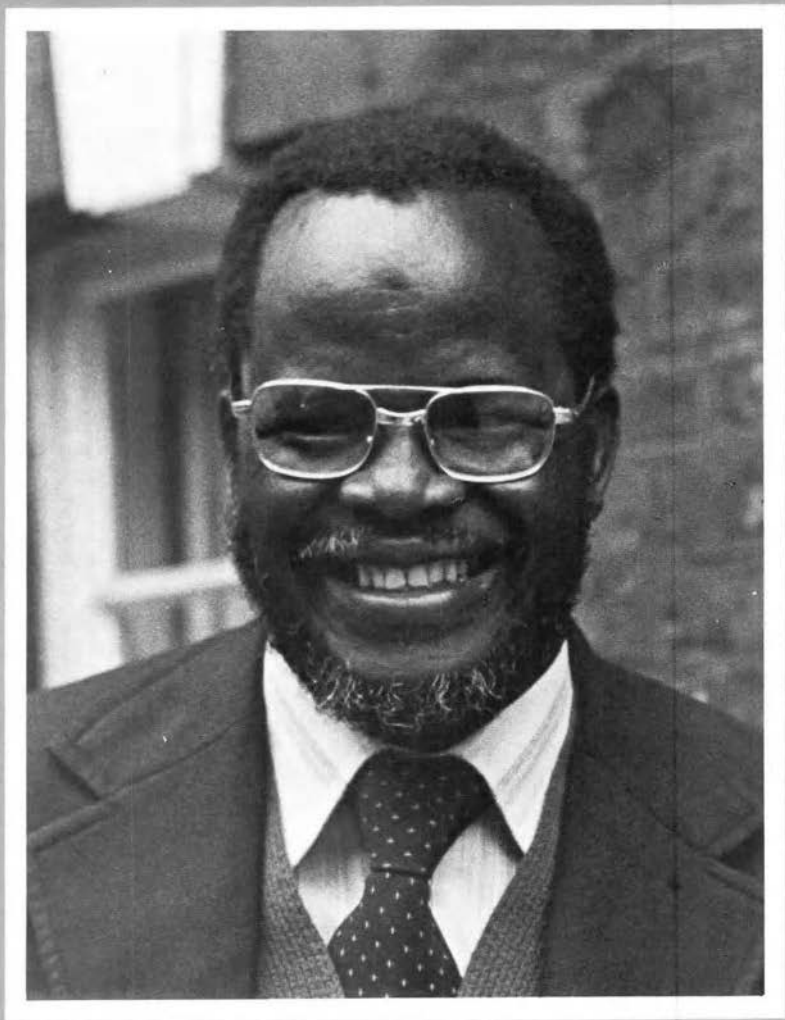
En dag kom en stor kraftig man från det dåvarande Rhodesia, en man med ett härligt skratt och en kraftig röst. Han hette Arthur Kanodereka och han var metodistpräst. Det var mycket folk i kyrkan

den där söndagen, och jag satte mig längst bak för att höra på.

Till min stora förvåning var Kanodereka väldigt lågmäld. Jag kunde nätt och jämt höra vad han sa. Jag började vifta nerifrån kyrkan för att han skulle höja rösten. Det gjorde han också så småningom tills han dundrade fram sin predikan. Den var ett budskap om hur hat vänts till kärlek. Han hade blivit fångslad av den dåvarande vita regeringen i Rhodesia. Tre gånger hade han suttit inne och blivit mycket illa behandlad. Hans dödsfiende var Ian Smith, den vite premiärministern.

Men en dag mötte han Alec Smith, Ian Smiths son. Alec hade varit knarkare, knarklangare och rebell i största allmänhet, både mot sin far och mot nästan allt annat. En dag i en kyrka i Salisbury var han med om en omvändelseupplevelse. Den hade lett honom till att börja tänka på sitt ansvar som vit för landet och dess framtid, och detta i sin tur ledde till att han och Kanodereka blev nära vänner. Det var en genomgripande upplevelse för dem båda. Allt detta berättade han om i gudstjänsten och tillade: —Jag trodde jag var präst bara för de svarta. Men jag är faktiskt kallad att vara präst för *alla*, svarta av olika stammar och grupper, och vita. Jag tror på ett Zimbabwe där det finns plats för alla, där ingen är utesluten och där alla tjänar varann och ingen utnyttjar den andre.

Efter gudstjänsten frågade jag honom varför han började sin predikan så tveksamt. Han svarade: —Jo, förstär du, det här var första gången jag talat till en huvudsakligen vit församling. Jag blev så överväldigad när jag steg upp och skulle predika och såg alla de vita

Arthur Kanodereka

ansiktena framför mig, att jag inte riktigt kunde få orden ur munnen.

Sedan träffades vi i Tyskland. Han predikade i en stor fullpackad kyrka i Freudenstadt, Schwarzwald, och utmanade tyskarna att inte dra sig undan sitt världsansvar genom att skylla på att de gjort så många fel under Hitlertiden. Jag körde honom och hans fru Gladys från Schwarzwald efter Rhen till Bonn. På vägen besökte vi klostret Maria Laach, där Konrad Adenauer höll sig gömd undan nazisterna.

Vi träffades också i Uppsala Domkyrka. En god vän körde honom dit från Stockholm. När han steg ur bilen tittade han på mig med en genomträngande blick och sa: "Jag tackar Gud för varje minut jag lever." Jag förstod med en gång att det här var inte tiden för sightseeing, inte ens för att visa alla Uppsala Domkyrkas skatter, utan det här var tid för bön. Vi föll på knä i Sturekoret, han, min svenske vän och jag. Vi bad för Zimbabwe, för Sverige och för alla som lider och kämpar runt om i världen.

Återkommen till Zimbabwe levde och arbetade Kanodereka för sin stora framtidsvision. I december 1978 besökte han Mocambique och Zambia och konfererade med gerillaledare i dessa länder. Han sammanträffade också med folk från olika läger i Zimbabwe. Naturligtvis fanns det folk i landet som inte ville ha en sådan lösning på situationen som han hade tänkt sig.

Strax före julen 1978 sa han till några vänner: "Jag ser fram mot ett stilla julfirande när Gud får tillfälle att visa mig vad jag skall avstå från i mitt liv för att efterlikna Kristus mera. Jag är inte rädd för att dö, det skall vi alla göra en

gång. Det som betyder någonting, det är vad vi lever för när vi dör."

Det som Kanodereka fick avstå från för att mera efterlikna Kristus, det var livet självt. Några dagar senare hittade man honom i bushen, genomborrad med kulor. Men hans vision för Zimbabwe var inte död, den delades från olika utgångspunkter av andra, också premiärminister Mugabe. Man skulle kunna säga att den visionen förverkligades den dag då Zimbabwe föddes som självständig nation.

Alla vet att Zimbabwe just nu har många svårigheter att kämpa med. Men trots allt lever den där visionen i många därnere, det har jag hört både från mina svenska vänner bland missionärerna och från andra vänner i Zimbabwe. Arthur Kanodereka dog inte förgäves.

förlåtelse

När jag tänker på vad jag lärt mig av alla dessa människor jag mött i olika sammanhang runt om i världen, så är det några saker som står fram.

Det första och kanske viktigaste är *förlåtelsen*. Jag minns en gång i Indien när vi var samman med några indiska bönder. Något hände som gjorde att en av dem, en gammal man, gick fram till sin bror och av hela hjärtat inför oss andra bad honom om förlåtelse. Senare fick vi höra att de bränt varandras skördar och splittrat en hel by och orsakat svält i byn. De här båda bröderna kom mig att känna mig ganska ödmjuk. De var barnsliga på det viset som Jesus talade om när han sa att vi skulle bli som barn, i god mening barnsliga. Jag

tänkte på hur mycket jag hade att lära mig av dem.

I Nigeria, efter det blodiga Biafrakriget, var jag med om hur folk på samma sätt förlät varann och bad om förlåtelse på ett generöst och öppenhjärtigt sätt, som på en gång tvättade bort strömmar av blod. Det här var folk som upplevt att deras släktingar och nära vänner omkommit i kriget. På vissa håll i världen är förlåtelsen ett överlevnadsvillkor, något gemenskapsbildande utan vilket mänsklig samlevnad överhuvud taget inte kan fungera. Alternativet är kaos eller krig. Här i Sverige är vi kanske inte på samma sätt medvetna om förlåtelsens under.

förtroendeskapande åtgärder

Men vi är värdar för en konferens om 'förtroendeskapande åtgärder'. Om det är någon åtgärd som skapar förtroende, så är det genuin förlåtelse sådan som jag sett i Indien och Afrika.

Ibland undrar jag om förlåtelsen är som ett outnyttjat, icke-investerat kapital också i kristna sammanhang. Luther sa visserligen: "Där syndernas förlåtelse är, där är ock liv och salighet." Men ändå verkar det som om det ibland kan vara svårare för kristna att förlåta och glömma än för icke kristna, särskilt inom kyrkor och samfund. Vi sätter en teologisk etikett på våra synder och ursäktar dem därmed. Vi anser oss inte kunna samarbeta med vissa kristna eller fraktioner, vi skyller på att de inte har den rätta teologin. I själva verket kanske det rör sig om vanligt hat,

avund eller antipati. Kristus har gett oss nyckeln i handen. Men vill vi sätta den i låset och vrida om?

Det kunde vara vårt största bidrag till freden mellan nationerna.

att lyssna

Sedan tänker jag på *konsten att lyssna* både till Gud och till människor. Frank Buchman, initiativtagare till andlig och moralisk upprustning, brukade säga att man skall lyssna dubbelt så mycket som man talar. Buchman fäste också min uppmärksamhet på ett annat Lutherord, i ett brev som Martin Luther skrev till sin barberare: "Om den helige Ande kommer och börjar predika i ditt hjärta med rika, upplysta tankar, visa Honom då den äran att låta dina egna tankar fara, bliv stilla och lyssna till En, som begriper saken bättre än du, lägg märke till vad Han predikar och skriv upp det åt dig, tag det till hjärtat, så får du se på underverk."

Detta var alldeles nytt för mig. Min uppgift som präst var ju att förkunna. Men i Ruhr och i Indien började jag lära mig att folk är obenägna att lyssna till mig om jag inte vill lyssna till Gud och till dem med hela min uppmärksamhet. Därmed sammanhänger någonting annat: stillheten och meditationen. Nu för tiden är ju meditation ett inneord, något som folk förstår. Men för 30-40 år sen tyckte man det var konstigt att börja dagen med en stunds stillhet. Nu vinner många det omöjligt att fungera utan sådan stillhet.

Slutligen ytterligare en sak, som jag måste medge att jag ännu inte riktigt lärt mig: *att vara till hands*.

Renägaren och författaren Per Idivuoma, Lannavaara, överlämnar en samekniv som födelsedagsgåva till dr Frank N.D. Buchman i Mackinac, USA, den 4 juni 1957. I mitten biskop Bengt Jonzon

Att vara präst i kappsäck, det betyder att vara till förfogande, oftast på en tid och en plats som inte passar mig. Alltså inte bara mellan 8 och 16 eller under vissa expeditionstider. Det är särskilt från samerna som jag börjat lära mig ett annat tidsbegrepp och en annan förståelse för att vara till hands. När jag kommer till en kåta eller stuga och jag själv eller den jag besöker har något viktigt att prata om, går det inte att komma in och säga: "Jaha, nu skall vi tala om våra problem." Så gör man helt enkelt inte. Utan man hälsar, slår sig ner, är kanske tyst en stund och sen kallpratar man. Och sedan, när min värd känner att den rätta atmosfären och den rätta tiden kommit — inte någon bestämd tidpunkt — först då kan han, eller jag, prata om det som

verkligen är viktigt. Samerna, och många andra här i världen, lever inte efter klocka på samma sätt som jag. De väntar tills den rätta tiden och den rätta atmosfären infunnit sig.

Det händer ibland här i Uppsala eller Stockholm att man suttit och pratat länge och det har inte varit så värst givande, varken för mig eller den andra. Så säger man adjö, och så, just när den besökande gläntat på dörren och står där i draget, just då har han något viktigt att säga, något som man väntat på hela tiden. Då måste man ha tid och tålmod att verkligen höra på, och det finner jag väldigt svårt. Man kanske är trött och hungrig. Men en minut när man verkligen är till hands och hör på, är viktigare än någonting annat här i världen.

Gerd Jonzon f 1930
Student i Uppsala 1949, och från
samma år engagerad i internationell
verksamhet för moralisk upprust-
ning
Utgivit:
1967 *Vattenbärska*
1971 *Röd rönn plötsligt*
Medförfattare till:
1975 *Åbacka*
Textförfattare till:
1974 *Vi behöver dej!* Ett spel om
Peter Wieselgren
1982 *Visa mig vägen*, musikskåde-
spel om den heliga Birgitta

Bror Jonzon f 1920
TK och FK i Uppsala.
Prästvigd i Luleå 1947.
Sedan 1948 tjänstledig från präst-
tjänst i Svenska kyrkan för arbete
med moralisk upprustning.
1967-80 korrespondent för *Himmat*,
Bombay
1971 *Den nya människan* (med-
förf)
1971 *Tänk om* (medförf)
Artiklar i svenska och utländska tid-
ningar och tidskrifter